

TRIANONTÓL A REVÍZIÓIG

(BEVEZETÉS)

A magyar uralkodó osztályok, amelyek a múlt század végén nagy pompával ünnepelték meg Magyarország fennállásának ezredévét, s mondhatnánk „történelmileg hozzászoktak” ahhoz, hogy hatalmuk a magyarságon túl a Kárpát-medencében élő nem magyar népekre is kiterjed, az első világháború végéig el sem tudták képzelni, hogy másként is lehessen. A nemzeti elnyomás politikájának hatalmas tapasztalatanyagára támaszkodva, ideológiailag is kidolgozták a magyar birodalmiság, a magyar szupremácia eszmekörét. A nem magyar népek feletti uralkodást küldetesként fogták fel, az ez irányú „elhivatottság” szerepében tetszelegve, az első világháború után kialakult helyzetben, meglehetősen váratlanul érte őket azok elszakadási igénye. A Monarchia romjain a csehek és a szlovákok egymás felé közeledtek, s 1918. október 28-án létrejött a Csehszlovák Köztársaság, amely rövidesen a kárpátukránokat is magához csatlakoztatta. Ugyanekkor a szerbek, horvátok és szlovének egy délszláv államalakulat alapjait vetették meg; Erdély románsága a Romániával való egyesülés mellett határozott.

„Nagymagyarország” veszedelembé került területi integritásának megvédése érdekében az 1918-as polgári demokratikus forradalom kormánya elhatározta magát a korábbi, asszimilációs erőszakosságairól hírhedt nemzetiségpolitikától. Sürgős lépéseket tett egy föderatív államszerkezet kialakítására,¹ abban a reményben, hogy az e területen élő népek, a kapott „engedmények” ellenében, a nemzeti önrendelkezés jogán, a magyar államkeretben való megmaradás kinyilvánításával fognak élni. De mindez késői és hatástalan erőfeszítésnek bizonyult; addigra e területek nagy része katonai megszállás alá is került.

A magyar történelemben először a Tanácsköztársaság számolt le maradéktalanul a nemzetiségi elnyomással, tiszteletben tartva a nemzetek önrendelkezési jogát. Az alkotmányában is megnyilatkozó föderációs gondolatnak semmi köze a magyar uralkodó osztályok kétségbeesett területvédő kísérleteihez: – egyenjogú tanácsköztársaságok létrejöttének reménye és szövetségi kapcsolataik kiépítésének igénye fejeződött ki benne. Politikáját nem az ország területi integritásának, hanem a forradalom vívmányainak védelme vezérelte; amikor a csehszlovák intervenciós csapatokkal szemben ellentámadásba menve sikerült északon teret nyernie, egy szlovák tanácsköztársaság létrejöttét segítette elő, és ennek kormánya szabadon

¹ 1918. december 21-én kárpátukrán (1918: X. tc.), 1919. január 28-án német (1919: XVI. tc.), március 11-én szlovák (1919: XXX. tc.) autonómia.

foglalhatott állást úgy, hogy a cseh proletariátussal kíván „elszakíthatatlan állami kötelékben élni”.²

A Tanácsköztársaság bukása után újra hatalomra jutott uralkodó osztályok tovább folytatták kísérleteiket az elszakadásban levő területek visszaszerzésére. Míg titokban különféle kalandor jellegű katonai terveket is szőttek, mindenekelőtt arról akarták meggyőzni egyrészt a nem magyar népeket, másrészt a békekonferenciát, hogy Magyarország képes olyan nemzetiségpolitikát kialakítani, amely feleslegessé teszi a nem magyar népek elszakadását. E törekvés jegyében külön nemzetiségi minisztériumot állítottak fel, tetszetős nemzetiségpolitikai rendeleteket hoztak, s szlovák vonatkozásban egy új autonómiatervet fogadtak el. Mindez azonban hiábavaló volt. Miután az 1920. június 4-én aláírt békeszerződés szentesítette a nem magyar népek lakta területek elszakadását, s a Burgenland megtartását célzó akció sem járt sikerrel, a nemzetiségi minisztériumot felszámolták, a hozott nemzetiségpolitikai rendeletek alkalmazását időszerűtlennek tekintették. Nemzetiségi autonómiáról évekig nem esett szó.³ A közvéleményt azok az erők uralták, amelyek az 1918 előtti nemzetiségpolitikát nem azért bírálták, mert magyarosított, hanem mert nem magyarosított eléggé; a nem magyar népek elszakadásáért a „liberális korszak” nemtörődömségét, állítólagos gyengekezségét, a „bűnös” polgári demokratikus forradalom „ijedt, kapkodó engedékenységet”, s főleg a tanács hatalomnak a területi integritást elvető „hazaáruló” álláspontját okolták. Támadták a szomszéd országokat, amelyek a békekonferenciát „fondorlatosan félrevezették”, s Magyarországot „szörnyen megcsönkítették”.

Trianon valóban igazságtalan béke volt, de nem azért, mert a nem magyar lakosságú területek történelmileg indokolt elszakadását törvényesítette; s nem is csak azért, mert azon túlmenően is jelentős engedményeket tett az egykori Magyarországból részesedő országokban hatalmon levő burzsoázia mohóságának. Mindenekelőtt azért volt igazságtalan, imperialista jellegű béke, mert 1918–19 forradalmainak lezajlása után az ellenforradalom erőinek megszilárdulását segítette elő. Trianont megakadályozni csak a forradalmi erők győzelme lett volna képes; Horthyék viszont épp azokra támaszkodtak, akik Trianont is kovácsolták. Nekik lehetett legkevésbé erkölcsi alapjuk arra, hogy Trianonért zúgolódjanak, s hogy mégis ezt tették, sőt politikájuk középpontjába épp Trianon revíziójának követelését állították, annak kettős oka volt. Egyrészt az, hogy az ellenforradalmi rendszer ily módon Trianon rovására írta minden belső nehézségét, s revansista hangulatkeltéssel iparkodott levezetni a tömegek elégedetlenségét. Másrészt azonban a „Nem, nem, soha!” és „Mindent vissza!” széles körűen propagált jelszavában kifejeződésre jutott a magyar uralkodó osztályoknak a régi „Nagymagyarországhoz”, a birodalmi álmokhoz való ragaszkodása.⁴

² KÖVÁGÓ LÁSZLÓ: *Föderációk és föderációs tervek (1918–1919)*. Történelem, 5. sz. (1966) 43–45, 50–51. l.

³ BELLÉR BÉLA: *Az ellenforradalmi rendszer első éveinek nemzetiségi politikája*. Századok, 1963. évf. 6. sz. 1279–1318. l.

⁴ GALÁNTAI JÓZSEF: *Trianon és a revíziós propaganda*. A magyar nacionalizmus kialakulása és története c. gyűjteményes kötetben. Bp. 1964. 280–301. l.

A magyar uralkodó osztályok ragaszkodtak az „ezeréves határokhoz”, a Kárpátok-koszorúzta „Nagymagyarországhoz”, s a Duna-medence „istenrendelte” gazdaságföldrajzi és állami egységének helyreállítását követelték.⁵ Ez volt Trianon után a valódi stratégiai céljuk; – a határok olyan értelmű revízióját, hogy az elszakadt területek magyar többségű szegélyvidékeit visszanyerhessék, tulajdonképpen csak taktikai fogásként alkalmazták. Egyedül ily módon lehetett két évtizeden át felszínen tartani a „magyar kérdést”, egyedül ezzel lehetett hangulatot kelteni a restitutio in integrum abszurd gondolatával szemben joggal értetlen és elutasító világ-közvéleménynél.⁶ Egy etnikai indoklású, részleges revízió iránt a magyar uralkodó osztályok valójában vegyes érzelmeket tápláltak: szívesen tekintették volna lépcsőfoknak az integrális revízió felé, de tartottak attól, hogy az etnikai feszítőerő csökkenése vagy megszűnése inkább lezárná, mint megnyitná az utat az igazi stratégiai cél, a „történelmi Magyarország” helyreállítása előtt. Egy ilyen természetű rendezés esetleges lehetősége tehát korántsem egyedül „az utódállamok makacsságán” bukkott el.⁷

A Trianon következtében Csehszlovákiában, Romániában, s a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságban (Jugoszlávia) kisebbségi sorsba jutott magyarok százezrei nehezen viselték a váratlan fordulat megrázkódtatásait. Ezen országok burzsoá nacionalista nemzetiségpolitikája nem tette könnyűvé az új viszonyok között az elhelyezkedést; fájó és felháborító sérelmek sora akadályozta a megnyugvást. A magyar dolgozók azonban hamarosan kapcsolatot találtak a szlovák, román, délszláv dolgozókkal, akik szót emeltek értük is, és bevonták őket az uralkodó osztályok elleni közös harcba. Ezt a folyamatot azonban keresztelte, makacsul gátolta a dolgozók nacionalista szembeállítására irányuló kölcsönös burzsoá törekvés.⁸

A magyar uralkodó osztályok megőrizték befolyásukat a határokon túli magyarságra, annak ellenére, hogy pozícióik az ezen országokban végrehajtott földreformok, és a magyar köztisztviselők tömeges távozása következtében kétségkívül meggyengültek. A magyar kisebbség politikai pártjai, gazdasági szervezetei, és kulturális intézményei élén továbbra is a magyar uralkodó osztályok exponensei: többnyire nagybirtokosok és középrétegbeli „familiárisaik” álltak, akik a magyar és magyar közti osztályellentétek „megszüntetésére”, egységes „nemzeti kollektívum” kiépítésére szólítottak fel, és magyar kisebbségvédelem címén folytatott sérelmi politikájukkal a budapesti revíziós törekvéseket támogatták.⁹ Szították az elégedetlenség amúgy is izzó parazsát – hogy saját pecsenyéjüket süssék rajta; azt hirdették, hogy megoldást csak az „anyaországhoz” való visszatérés hozhat; ennek előkészítésére számtalan titkos szervezkedést kezdeményeztek, s míg azok lelep-

⁵ KIS ALADÁR: *Az ellenforradalmi rendszer revíziós külpolitikájának kialakulása (1920–1933)*. Uo. 302. l.

⁶ NEMES DEZSŐ: *A Bethlen-kormány külpolitikája 1927–1931-ben*. Bp. 1964. 167–175. l.

⁷ RÁNKI GYÖRGY: *Emlékiratok és valóság Magyarország második világháborús szerepéről*. Bp. 1964. 23–24. l.

⁸ M. FILO: *Boj KSC̣ na Slovensku za obranu republiky v rokoch 1937–1938*. Bratislava, 1960.

⁹ SZVATKÓ PÁL: *A visszatért magyarok*. (A felvidéki magyarság húsz éve.) Bp. 1938.

leződésekor a bujtogatok többnyire ép bórral menekültek, hazafias áldozatnak minősítették a megfélemlítettek tragédiáját.

A szomszéd államok gazdasági-társadalmi viszonyai joggal érdemelték ki ez országok haladó erőinek bírálását, de a hazai állapotok még ezek mögött is messze elmaradtak, s így végtelenül visszás és hazug volt az a propaganda, amely Magyarországot az ígért földjeként tüntette fel az elszakadt területek magyar és nem magyar lakosai előtt. Hazánk feudális jellegű elmaradottságát az ellenpropaganda nem is hagyta kihasználatlanul. Ennek következtében a magyar uralkodó osztályok alsóbb rétegeiben erősödött az a nézet, hogy földreformmal, szociális intézkedésekkel kell enyhíteni a társadalmi ellentéteket, s éppen a revízió érdekében feloldani azt az ellentmondást, amely az elszakadt területek és az „anyaország” között feszült.¹⁰ Mindezt azonban ők is lényegében komoly áldozatok nélkül remélték elérni.

A közvéleményt a revízió gondolatával az iskola, a sajtó, a társadalmi szervezetek (Társadalmi Egyesületek Szövetsége, Magyar Revíziós Liga) útján itatták át. A Szociográfiai Intézet, az Államtudományi Intézet főleg az elszakadt területek sorsának alakulását kísérte nyomon és dolgozta fel; adataival, érveivel és javaslataival támogatva az azok visszaszerzését, a „Nagymagyarország” helyreállítását célzó politikát.¹¹

A magyar uralkodó osztályoknak természetesen ki kellett alakítaniuk koncepciójukat: miként egyeztethetnék össze „Nagymagyarország” helyreállítására irányuló törekvésüket a nem magyar népek sajátos igényeivel. Az volt a céljuk, hogy a nagyjából a magyar etnikumra szűkült Magyarország helyett a Kárpát-medence nem magyar népei felett is magyar uralmat biztosító magyar *birodalom* állhasson helyre.¹² A Bethlen és Teleki körül csoportosuló, viszonylag szűk kör úgy vélte, hogy ennek érdekében a Magyarországtól elszakadt nem magyar népekkel szemben az erőszakos asszimiláció nyílt formáiról le kell mondani, és bizonyos autonóm jogokat kell biztosítani.¹³ A nyilasmozgalom vezére, Szálasi is hasonló dolgokon törte fejét, a Kárpát-medencében élő magyar és nem magyar népek területi autonómiáiból akarván újra összerakni „Hungáriát”¹⁴ A többség azonban változatlanul kitartott az erőszakos asszimilálás leplezetlen formái mellett. Az autonómiára vonatkozó elképzelésekben az 1918–20-as zavaros évek kapkodásának sikerületlen elmeszüleményeihez való visszatérést látta, s egyben az ősi alkotmánnyal is nehezen összeegyeztethetőnek tartotta.

¹⁰ SZEKFÚ GYULA: *Forradalom után*. Bp. 1947. 63–64. l.

¹¹ Teleki Pál 1939. aug. 9-i felszólalása. *Képviselőházi napló*. (A továbbiakban KN) 1939/I. 454. l. (A naplókötetek megjelenésében szereplő 1939-es szám az azévből megnyílt, és 1944-ig tartó parlamenti ciklus-ra utal. Ugyanúgy 1935-tel jelöltük a megelőző, 1935–1939-es ciklus kötetét.)

¹² J. FABIAN: *Svätoštefanské tiene. Telekiho zahraničná politika a Slovensko 1939–1941*. Bratislava, 1966.

¹³ RÓNAI ANDRÁS: *A nemzetiségi kérdés területi megoldásai*. Magyar Szemle, 1937. nov. Uő: *A nemzetiségi kérdés nem területi megoldásai*. Magyar Szemle, 1938. aug.

¹⁴ LACKÓ MIKLÓS: *Nyilasok, nemzetiszocialisták (1935–1944)*. Bp. 1966. 58–59. l.

A magyar uralkodó osztályok természetesen jól tudták, hogy egyedül a „szent-istváni állameszme” vonzóerejével még nem sokra mennek. Erőszak nélkül nem hull ölükbe a gyümölcs. Viszont Magyarország egymagában nem képes a kisantant politikai és katonai szövetségébe tömörült szomszéd államok bármelyikével szemben is érvényre juttatni az integrális revízió igényét. Ehhez a hitleri Németországgal való együttműködés nyitja csak meg az utat, mert ez az európai status quo megbontását, a versailles-i békerendszer – melynek Trianon is része volt – szétzúzását tűzte zászlajára.¹⁵

Mindennek előkészítésében fontos szerepet játszottak a náci Németország által alkalmazni kezdett „kisebbségvédelmi” módszerek, amelyek „korszerűsége” rendkívüli mértékben felkeltette a magyar kormány s a vele kapcsolatban álló magyar kisebbségi vezetők figyelmét. Az a felfogás ugyanis, amely az „anyaország” (Mutterland) „népcsoportjának” (Volksgruppe) minősíti a más országokban élő németiséget, szorosabb és nyíltabb kapcsolatot, a kisebbség ügyébe közvetlenebb beavatkozást tesz lehetővé. A népcsoportjog (Volksgruppenrecht) alapján követelt autonómia oly messzemenő önkormányzat igényét veti fel, olyannyira függetleníti a „népcsoportot”, hogy az valósággal államot képezhet az államban, s ott az „anyaország” politikai törekvéseinek belső bázisává válhat. A „népcsoport” az illető országban élő németiség egyedüli és kizárólagos képviselője; tagja minden német, aki felvétetett a népcsoport kataszterébe, bármely részén éljen is az országnak; s nem idegenedhet el nemzetétől még természetes asszimiláció útján sem. Érthető, ha e módszerek utánzása, s a német „népcsoportokkal” való együttműködés megvalósítása érdekében állott azoknak, akik Csehszlovákiában, Romániában, Jugoszláviában a revíziós magyar kormánypolitika belső bázisává akarták az ottani magyar kisebbséget kiépíteni. Ugyanakkor azonban a magyarországi kisebbségektől igyekeztek megtagadni a népcsoportjogi alapon történő szervezkedést.¹⁶ A kisebbségi kérdésben folytatott magyar politikának ez a kétarcúsága – szlovák és román vonatkozásban – jellemző maradt arra az időszakra is, amikor a magyarországi német kisebbség tekintetében támasztott népcsoportjogi szervezkedési igénnyel szemben a magyar kormányzat engedményre kényszerült.¹⁷ A németekkel való szoros együttműködés mind a kül- mind a belpolitika terén súlyos veszélyekkel fenyegetett. Nem mondható, hogy a magyar uralkodó körök e veszélyeket ne látták volna, s ne próbáltak volna a maguk módján védekezni is ellene, bár kétségtelen, hogy a revízió vágya minden aggálynál és megfontolásnál erősebbnek bizonyult.¹⁸ Bethlen és Teleki úgy kívántak hasznot húzni a németek-

¹⁵ ÁDÁM MAGDA: *Az ellenforradalmi rendszer revíziós külpolitikájához. (1933–1941)* A magyar nacionalizmus kialakulása és története c. gyűjteményes kötetben. Bp. 1964. 356–358. l.

¹⁶ SZEKFÜ GYULA: *Állam és nemzet.* (Tanulmányok a nemzetiségi kérdéstről.) Bp. 1942. 204, 214–216. l.

¹⁷ TILKOVSKY LORÁNT: *Volksdeutsche Bewegung und ungarische Nationalitätenpolitik 1938–1941.* Acta Historica, 1966. évf. 1–2, 3–4. sz.

¹⁸ Jellemző e tekintetben Kozma Miklós volt belügyminiszter megnyilatkozása: „Ami a Németország miatti aggodalmakat illeti, nekem elsősorban a már megtörtént és most is megélő országcsönkítés és kisebbségünk sorsa előbbrevaló, mint egy a jövőben bekövetkező

kel való együttműködésből, hogy a revíziós eredmények az együttműködés keretén belül is bizonyos önálló akciók jellegével jöjjenek létre, a németek iránti különösebb elkötelezettség nélkül. Vigyázva arra, hogy ily módon a nyugati hatalmakhoz fűződő kapcsolataik ne szenvedjenek csorbát, s a kapott segítség fejében belpolitikailag se kelljen szélesebb utat nyitni a német befolyásnak. A parlamenti ellenzék pártjai, köztük a szociáldemokrata párt is – szemben a németek oldalára egyértelmű és teljes lecsatlakozást éppen a revíziós célokra hivatkozva követelő szélsőjobboldali ellenzékkel – a kormány revíziós törekvéseit ebben a felfogásban támogatták. Arra, hogy mindez illúzió, amelyért szörnyű árat kell majd fizetni, egyedül az illegális kommunista párt mutatott rá, de intő szava elveszett a harsogó hangulatkeltésben.¹⁹

Hogy az 1938–41 közt végbement „országgyarapításnak” miért kellett szükségképpen országvesztéshez vezetnie, történetírásunk eddig főleg külpolitikai vonatkozásban tárta fel.²⁰ Ezúttal arra teszünk kísérletet, hogy a nemzetiségpolitika oldaláról vizsgáljuk meg ugyanezt a kérdést, részletesen elemezve, hogy a revíziós törekvésekben nagy szerepet játszott nemzetiségpolitikai elvek, elgondolások, ígérek hogyan valósultak meg a dél-szlovákiai, kárpát-ukrajnai, keletmagyarországi és észak-erdélyi magyar uralom első esztendeiben. Tárgyalásunk ezúttal csak a Szovjetunió elleni hadbalépés idejéig terjed, s már a délvidéki területgyarapodás kérdéseire sem tér ki, mégis igen terjedelmes forrásanyag alapján rajzolhattuk meg azt a képet, amely – mint munkánk készülő folytatása lesz hivatott bizonyítani – lényegét tekintve változatlan maradt 1945-ig. Vizsgálódásunk a Magyarországhoz csatolt területek magyar és nem magyar lakossága gazdasági, társadalmi, kulturális, politikai viszonyainak alakulására egyaránt kiterjed; elemzi az „anyaországba” való beolvasztás során felmerült problémákat; érzékeltetni kívánja a belpolitika különböző erőtenyezőinek a kormánypolitikát sokszor egyenesen keresztező nemzetiségpolitikai törekvéseit, s mindvégig figyelemmel igyekszik kísérni azokat a külpolitikai (főleg német, szlovák, szovjet, román) összefüggéseket, amelyek az e területeken folytatott nemzetiségpolitikát, illetve a nemzetiségek nemzeti mozgalmát befolyásolták.

veszély.” Kozma levele Szegedy Szűts Istvánhoz, 1939. ápr. 7. Országos Levélvár (a továbbiakban: OL) Kozma-iratok 27. cs.

¹⁹ JUHÁSZ GYULA – PINTÉR ISTVÁN – TILKOVSKY LORÁNT: *Magyarország nemzetközi helyzete és belpolitikai viszonyai 1938–1945*. Az ellenállási mozgalom fő vonásai. (Referátum a Duna menti országok második világháború alatti történetével foglalkozó 1966. okt. 13–15-i budapesti nemzetközi kollokviumon.)

²⁰ KARSAI ELEK: „Országgyarapítás” – országvesztés. I–II. Bp. 1961.